

MAHALLIY BYUDJETLARNING DAROMAD MANBALARI VA ULARNI SHAKLLANTIRISH AMALIYOTI TAHLILI

Tog'ayniyazov Shoxzodbek Ural o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Moliya bozori va sug'urta ishi" kafedrasida assistenti

email: sh.togayniyazov@tsue.uz

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 8 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss8/a15	Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekiston respublikasi mahalliy byudjetlarining daromad manbalari va ularni shakllantirish amaliyoti tahlili, byudjet tizimi byudjetlari o'rtasida daromadlarning ulushi, mahalliy byudjetning daromad manbalariga to'siq bo'layotgan holatlar va ularni bartaraf etgan holatda mahalliy byudjetga kelib tushayotgan mablag'larning hajmini kengaytirish, potensial soliq to'lovchilarga soliq imtiyozlari bergan holda mahalliy byudjetga kelib tushayotgan daromadlarning hajmini kengaytirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu qo'yilgan maqsadlarga erishish yo'lida muallif tomonidan tadqiqotlar amalga oshirilgan va natijalarga erishilgan.
KEYWORDS	<i>Byudjet tizimi, mahalliy soliqlar, mahalliy budjet, mol-mulk solig'i, soliq sohasini liberallashtirish, davlat bojlari, soliq imtiyozlari, penyalari va jarimalar, yagona ijtimoiy to'lov</i>

Kirish (Introduction/Vvedeniye).

Iqtisodiyotni tartibga solish, rag'batlantirish, xalq manfaatlarini davlat tomonidan ijtimoiy himoyalashga xizmat qilayotgan soliq qonunchiligining asosiy manbasi bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 11-bob 51-moddasida "Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlarni to'lashga majburlar" deb ta'kidlangan[1]. Shu munosabat bilan mamlakat fuqarolari o'zlariga davlat tomonidan taqdim etilayotgan ijtimoiy ne'matlar uzluksizligini ta'minlanishiga erishishda o'zlarining qonun oldidagi burchlarini mas'uliyat bilan his etib borishlari muhim hisoblanadi.

Konstitutsiyaning 100-moddasi 3-bandida, mahalliy davlat hokimiyati organlari ixtiyoriga "Mahalliy byudjetlarni shakllantirish va uni ijro etish mahalliy soliqlar va yig'imlarni belgilash, byudjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilish vazifasi belgilagan. Shu bilan mahalliy davlat hokimiyati organlarining byudjet sohasidagi, soliqlar va yig'imlar joriy etish borasidagi faoliyatining konstitutsiyaviy asosi o'rnatilgan[2]. "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Qonunining 7-moddasida Mahalliy davlat hokimiyati faoliyatining iqtisodiy asosini tashkil eltuvchi mulk shakllari belgilangan bo'lib, unga muvofiq xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimi faoliyati iqtisodiy asosini ma'muriy-hududiy tuzilmalarning davlat mulki (kommunal mulk) hamda viloyat, tuman va shaharda mavjud bo'lib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga xizmat qiruvchi boshqa mulk tashkil etadi. Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi va viloyat, tuman, shahar hokimlari mutlaq O'zbekiston Respublikasi mulkida bo'lgan davlat mulki obyektlariga nisbatan ishlab chiqarish va ijtimoiy obyektlarni samarali joylashtirish, tabiiy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish, atrof-muhitni muhofaza etish, aholini ijtimoiy himoya qilish sohasida nazoratni amalga oshiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Davlat byudjeti daromadlarini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganib chiqqan O'zbek iqtisodchi olimlari M.I.Almardonov,

T.S.Malikov, O.O.Olimjonov, Q.A.Yahyoyev, N.R.Qo'ziyeva va N.H.Haydarovlarning ilmiy ishlarida o'rganilgan.[3]

Mamlakatimizda Davlat byudjeti daromadlarini to'liqligini ta'minlashga tegishli bo'lgan masalalarning ba'zi jihatlarini I.E.Jalolov, M.M.Kamilov, Sh.A.Toshmatov va B.Q.Qodirovlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, I.E.Jalolovning ilmiy tadqiqotchi bilvosita soliqqa tortishni takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan bo'lsa[4], M.M.Kamilovning ilmiy izlanishlari qo'shilgan qiymat solig'ini undirish mexanizmi va uni takomillashtirish yo'llariga qaratilgan.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Tadqiqotni amalga oshirishda qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirishda mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish, iqtisodiy-statistik tahlil, o'zaro va qiyosiy taqqoslash usullaridan samarali foydalanildi.

Olingan natijalar (Results/Результаты).

Olib borilgan tahlillar natijasida mahalliy byudjetlarning daromad manbalari va ularni shakllantirish ya'ni, soliq va majburiy to'lovlar bo'yicha mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan yuridik shaxslarga mol-mulk solig'i, yer solig'i va yagona yer solig'i bo'yicha soliqlarni to'lash muddatlarini uzaytirish vakolatini berish yo'llari asoslab ko'rsatib berilgan.

Tahlillar (Analysis/Анализ).

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi davlat mulkini chegaralash natijasida o'ziga berilgan yoki qonunlarga muvofiq, o'zi sotib olgan ob'ektlarga nisbatan mulkdor vakolatlarini to'liq amalga oshiradi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining mol-mulki, mahalliy byudjetlarning mablag'lari va byudjetdan tashqari jamg'armalarning mablag'lari viloyat, tuman, shahar mulkidir. Viloyat, tuman, shahar ahamiyatiga ega bo'lgan muhandislik infrastrukturasini ob'ektlari va boshqa ob'ektlar, korxona va birlashmalar, xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot, fan va madaniyat muassasalari, viloyat, tuman, shahar mablag'i hisobidan tashkil etilgan yoki sotib olingan, shuningdek ulushbay asoslarda tashkil etilgan yoki sotib olingan

Maxsus son 2024

№	Hududlar nomi	Jami	Ulushi(%)
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	6 122	0,7
2	Andijon viloyati	54 314	6,4
3	Buxoro viloyati	70 768	8,3
4	Jizzax viloyati	41 990	4,9
5	Qashqadaryo viloyati	52 734	6,2
6	Navoiy viloyati	22 921	2,7
7	Namangan viloyati	24 793	2,9
8	Samarqand viloyati	33 924	4,0
9	Surxondaryo viloyati	20 210	2,4
10	Sirdaryo viloyati	35 548	4,2
11	Toshkent viloyati	82 600	9,7
12	Farg'ona viloyati	28 293	3,3
13	Xorazm viloyati	14 033	1,6
14	Toshkent shahar	362 731	42,6
15	Hududlararo inspeksiya	502	0,1
	Jami	851 483	100,0

2.2 jadvalda. Hududlar bo'yicha kelib tushgan murojatlar soni keltirilgan[8]

Shundan kelib chiqib, soliq to'lovchi texnologik halokat yoki yengib bo'lmaydigan boshqa holatlari natijasida zarar ko'rganda, ularning soliq to'lovlari muddatlarini uzaytirish soliqlarning ijtimoiy adolatlilik tamoyiliga mos keladi. Mazkur holatlar bo'yicha soliqlarni to'lash muddati uzaytirilishida – tabiiy ofatlar, texnologik halokat yoki yengib bo'lmaydigan kuchning boshqa holatlar natijasida soliq to'lovchiga yetkazilgan zarar qiymati to'g'risida vakolatli organning (tashkilotning) ekspert xulosasi asosida taqdim etilishi maqsadga muvofiqdir.[9]

Umuman olganda mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar doirasida mahalliy byudjetlar daromadlari barqarorligini ta'minlash, ularning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash borasida chora tadbirlarda ularga hududidagi soliq to'lovchilarga soliqlarni to'lash muddatlarini uzaytirish vakolatini ham taqdim etish, bizningcha, tom ma'noda mahalliy byudjetlarni barqaror daromad bazasi uchun zamonaviy bozor mexanizmlarini joriy etilishi bo'ladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003 y., 3-4-son, 27-modda; O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2011 y.
2. Abduraxmonov O., Kushakayev B. Soliq islohotlari: izchillik va tadrijiylik. -T.: Akademiya, 2005. – 180 b.; Alimardonov M.I. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga soliq tizimining ta'siri. – T.: 2003. – 233 b.; Vahobov A.V. va boshq.
3. T.Malikov, N.Haydarov. Byudjet daromadlari va xarajatlari. O 'quv qo 'llanma, Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA, 2007
4. M.M.Kamilov Bilvosita soliqqa tortishni takomillashtirish masalalari.
5. O'zbekiston Respublikasi 2019 yil 9 dekabrda "2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida" O'RQ-589-son Qonuni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 10.12.2019 y., 03/19/589/4126-son) asosida muallif ishlanmasi.
6. Ashurova N.B. Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. Toshkent, 2018. – B.25-26.
6. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi hisobot ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Soliq qo'mitasi.<https://soliq.uz/>
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 25 noyabrda "Mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, yer solig'i va yagona yer solig'i bo'yicha to'lash muddatini uzaytirish tartibi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida" 951-son Qarori. Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2012 y., 40-son, 467-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.05.2018 y., 09/18/384/1266-son

..

Xulosa

Respublikada davlat byudjeti, respublika va mahalliy byudjetlarning daromad manbalarining huquqiy asoslari yaratilgan. Lekin ushbu daromadlar mahalliy byudjetlar xarajat vakolatlari bilan bog'lanmagan;

Soliq to'lovchilarga soliq imtiyozlarini taqdim etish tegishli mahalliy davlat hokimiyati organlari bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi;

Soliqlar bo'yicha imtiyozlar berilishi munosabati bilan bo'shaydigan mablag'lar yuridik shaxslar tomonidan ishlab chiqarish hajmlarini kengaytirish, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) ning turlarini ko'paytirish va raqobatbardoshligini oshirish bilan bog'liq tadbirlarga yo'naltirilishiga e'tibor qaratilgan;

Iqtisodiy salohiyati yuqori bo'lmagan hududlarda mahalliy soliqlar byudjetining daromad qismini shakllantirish uchun yetarli emasligi aniqlandi. Ushbu yetishmovchilik yuqori turuvchi byudjetlardan moliyaviy yordamlar ajratish yo'li bilan tenglashtirish siyosati amalga oshiriladi;

Yevropa davlatlarida mahalliy byudjetlar mustaqilligi va resurs yetarilishini ta'minlashning asosiy tamoyillari o'zini-o'zi boshqarish tizimi to'g'risidagi Yevropa xartiyasi bilan tartibga solinadi;

jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumlari mahalliy byudjetga kelib tushadigan mazkur soliq tushumlari jami tartibga soluvchi daromadlarning 60 foizini tashkil qiladi. Shu nuqtai nazardan ushbu soliq turidan tushumlarni byudjet tizimi byudjetlar o'rtasida taqsimlanishining yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiq. ushbu amaliyot rivojlangan davlatlarda byudjet amaliyotida mavjudligi aniqlandi;

kichik korxonalarning yagona ijtimoiy to'lovi ham tartibga soluvchi daromadlar hajmidagi ulushi 20-30 foizini tashkil qiladi. Shundan kelib chiqib, kichik biznesni rivojlantirish ko'proq mahalliy davlat hokimiyati organlari manfaatlariga mos kelishidan kelib chiqib, ular ixtiyorida qoldirish taklif etildi.